

RECENZJE

Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym
PL ISSN 1643-8191, t. 35 (4)/2015, s. 213–226

Cesarz Gallien (253–268): „zniszczył państwo przez swój tryb życia”*

Emperor Gallienus (253–268):
„by his mode of life [...] brought ruin on the commonwealth”

<http://dx.doi.org/10.12775/KLIO.2015.051>

Postać i panowanie Galliena (P. Licinius Egnatius Gallienus, 253–268) od dawna przyciągały uwagę badaczy, co przyniosło szereg opracowań poświęconych temu władcy oraz dziejom Imperium Rzymskiego pod jego rządami¹. Ponownie stał się on głów-

¹ Nie komentując wartości i aktualności poszczególnych prac, można tu wymienić np.: F. Rothkegel, *Die Regierung des Kaisers Gallienus von 253 bis 268 n. Chr.*, Glatz 1894; T. Vorbrodt, *Kaiser Gallienus (253–268)*, Diss. Halle 1923; E. Manni, *L'impero di Gallieno. Contributo alla storia del III secolo*, Signorelli, Roma 1949; L. De Regibus, *Le monarchia militare di Gallieno*, „L'Erma” di Bretschneider, Roma 1972; L. De Blois, *The Policy of the Emperor Gallienus*, [Studies of the Dutch Archeological and Historical

* M. Geiger, *Gallienus*, Peter Lang, Frankfurt am Main 2013, ss. 433, ISBN: 978-3-631-64534-5.

nym bohaterem w niedawno opublikowanej książce pióra Michaela Geigera².

Opracowaniu temu nadano tytuł iście ascetyczny: „Gallienus”. Nie ma w tytule tezy ani naprowadzenia, jak zostanie ujęta tytułowa postać. Nie ma wskazówek usadowiających ją w czasoprzestrzeni i sugerujących jej status. Autor dzieła, stosując taki zabieg, automatycznie skierował je do węższego grona historyków profesjonalistów, rozpoznających imię cesarza, bynajmniej nie do amatorów historii rzymskiej, dla których to, co oczywiście dla znawców przedmiotu, może być niejasne i z tego powodu uciążliwe lub niepociągające.

Dopiero spis treści dostarcza informacji o zamysłach autora dotyczących wyboru zagadnień budujących to, co mieści się w pojęciu „Gallienus”. Obszerna, licząca ponad czterysta stron praca, poza wstępem, omówieniem materiałów źródłowych, streszczeniem, bibliografią, wykazem skrótów, indeksem osób oraz planszami z ilustracjami, składa się z rozdziałów: *Die Familie des Gallienus und der Hof*, *Ereignisgeschichte*, *Die Münzprägung*, *Die Entwicklung des Kaiserporträts unter Gallienus*, *Das Philhellenentum des Gallienus*, *Die Aufhebung der Christenedikte*, *Die Augusta Salonina*, *Wirtschaftliche Entwicklung und Preissteigerungen in der Zeit des Gallienus*, *Die Entwicklungen in Militär und Provinzverwaltung*. Tytuły te, jak również liczne, niewymienione tu tytuły podrozdziałów pokazują, że w opracowaniu zawarto elementy politycznej biografii Galliena, cesarza, którego rządy należały bez wątpienia do bardziej godnych uwagi w okresie „kryzysu III wieku”, ale także częściowo odniesiono się do aktualnych wówczas zjawisk kryzysowych.

Z tego przeglądu struktury książki wydobywają się także proporcje i waga, jakie M. Geiger przyłożył do opracowania poszczególnych zagadnień. W małym stopniu interesują go problemy ekonomiczno-społeczne, porównywalnie skromnie podjął sprawę stosunku władz centralnych do chrześcijaństwa, również niewiele miejsca poświęcił kwestiom militarno-administracyjnym doby panowania Galliena. Autor nie stara się o gene-

Society 7, Brill], Leiden 1976; J. Bray, *Gallienus: A Study in Reformist and Sexual Politics*, Wakefield Press, Adelaide 1997.

² M. Geiger, *Gallienus*, Peter Lang, Frankfurt am Main 2013.

tyczne i strukturalne ujęcie fenomenów kryzysowych oraz różnych procesów zachodzących wówczas w Imperium, małym zainteresowaniem darzy też życie jego mieszkańców. Zrąb książki bowiem tworzą z jednej strony dzieje polityczne lat 253–268, z uwypukleniem w nich działań i roli Galliena, a z drugiej – utrwalone przede wszystkim w hasłach oraz wyobrażeniach monetarnych elementy wizerunku i propagandy tego cesarza. Ponadto – w rezultacie przyjętej w książce kolejności i rangi omawiania poszczególnych zagadnień – charakterystyka panowania Galliena, kariery jego samego i członków jego rodziny, elementy cesarskiej polityki wewnętrznej i zewnętrznej, uzurpacje, do których doszło w czasie jego rządów, wojny, jakie wówczas prowadzono, dopiero w ostatnich rozdziałach zyskuje uzupełnienie, dając w miarę kompletny pod względem strukturalnym obraz historii rzymskiej lat 253–268, widziany w kontekście obecności i działalności Galliena. Autor podkreśla wyjątkowość rządów swego bohatera, wskazując przykładowo na ich aspekt czasowy: po długiej serii rządów krótkich Gallien jako pierwszy po Sewerze Aleksandrze (222–235) doczekał dziesięcioletniej rocznicy wyniesienia do purpury [s. 353]. Jednakowoż dopiero dzięki tym końcowym rozdziałom, a także zakończeniu, ten dotąd wyizolowany w pracy wycinek dziejów (253–268) staje się składnikiem dłuższego odcinka historii rzymskiej, a problemy czasów Galliena mogą być postrzegane w szerszej perspektywie, bardziej też uwydatniającej znaczenie jego rządów. Przecież nie bez przyczyny panowanie to określone zostało przez innych badaczy jako *le plus tragique de tout le IIIe siècle*³, a sam Gallien uzyskał miano: *témoin passif du nadir de l'Empire*⁴.

Niemniej zastosowana „inwersja” ma pewne dobre strony. Narracja rozpoczyna się bowiem od charakterystyki postaci samego Galliena (*nota bene* dopiero na s. 82 poznajemy pełne imię cesarza: P. Licinius Egnatius Gallienus, a na s. 74 jego *signum*: Falerius), ale też na dalszych kartach to jego postać pozostaje osią organizującą strukturę opracowania. Uniknięto

³ A. Chastagnol, *Vie de deux Galliens. Introduction*, [w:] *Histoire Auguste. Les empereurs romains des IIe et IIIe siècles*, traduction et commentaires par A. Chastagnol, Robert Laffont, Paris 1994, s. 797.

⁴ J.-P. Callu, *Introduction générale*, [w:] *Histoire Auguste*, t. 1/1: *Vies d'Hadrien, Aélius, Antonin*, texte établi et traduit par J.-P. Callu, A. Gaden, O. Desbordes, Les Belles Lettres, Paris 1992, s. xlix.

więc pułapki, jaką tworzą szczególne okoliczności początkowej znanej nam kariery Galliena. Wszak najpierw to nie on, a jego ojciec Walerian (P. Licinius Valerianus, 253–260) pozostawał pierwszą personą w Imperium⁵. Trudno też kategorycznie rozdzielić problemy, w jakie w okresie współrządów byli uwikłani starszy i młodszy august. Z tego powodu pierwszy etap panowania Galliena zazwyczaj omawiany jest wspólnie z rządami jego ojca⁶. Natomiast M. Geiger skoncentrował się w swej książce na tym, co w pierwszym rządzie dotyczy osoby Galliena, Walerian pozostaje w tym przypadku ważnym punktem, ale tworzy w pewnych miejscach jedynie tło dla postaci młodszego augusta.

Sporo miejsca zarezerwował autor także dla Saloniny (Iulia Cornelia Salonina), żony Galliena. Nie kwestionując znaczenia dynastycznego augusty zwłaszcza po 260 roku, wątpliwości wzbudza zasadność wydzielania osobnego rozdziału jej poświęconego, a przede wszystkim tytuł odwracający uwagę od postaci głównej.

Praca M. Geigera to solidnie napisana synteza, w której wywody wsparto odwołaniami do bogatej literatury przedmiotu, a przede wszystkim oparto na świadectwach źródłowych różnych kategorii. W obszernym omówieniu tych materiałów autor wykorzystuje bardzo dobre wprowadzenie do tych kwestii zamieszczone w nowym podręcznikowym ujęciu czasów kryzysu III wieku⁷. Zdarzyły się jednak pewne lapsusy, jak datowanie *breuiarium* Eutropiusza na 364 rok zamiast na 369/370 [s. 350], umieszcze-

⁵ Ostatnio poświęcił mu swe opracowanie T. Glas, *Valerian. Kaisertum und Reformansätze in der Krisenphase des Römischen Reiches*, Ferdinand Schöningh, Paderborn 2014.

⁶ Np. R. A. Hornsby, *Studies in the Reign of Valerianus and Gallienus*, Diss. Princeton 1952; W. Kuhoff, *Herrschaft und Reichskrise: die Regierungszeit der römischen Kaiser Valerianus und Gallienus (253–268 n. Chr.)*, Kleine Hefte der Münzsammlung an der Ruhr-Universität Bochum 4/5, Studienverlag Brockmeyer, Bochum 1979; M. Christol, *L'État romain et la crise de l'Empire sous le règne des empereurs Valérien et Gallien (253–268)*, Thèse d'État Paris I, 1981; A. Goltz, U. Hartmann, *Valerianus und Gallienus*, [w:] *Die Zeit der Soldaten-Kaiser. Krise und Transformation des Römischen Reiches im 3. Jahrhundert n. Chr. (235–284)*, Hrsg. K.-P. Johne, U. Hartmann, Th. Gerhardt, Akademie Verlag, Berlin 2008, s. 223–295.

⁷ U. Hartmann, *Die literarischen Quellen*, [w:] *Die Zeit der Soldatenkaiser...*, s. 19–44. Warto tu także odnotować niewykorzystaną przez M. Geigera rozprawę R. Grunwald,

nie *excerpta* Konstantyna VII Porfirogenety (zm. 959) w IX wieku [s. 56]. Dyskutować też można nad datowaniem powstania *Historiae abbreviatae* Seksa. Aureliusza Wiktora na rok 360⁸. Wątpliwości budzi również inna niż powszechniej uznawana⁹ chronologia inskrypcji z Augsburga: 261 rok [s. 114–118], co związane jest również z ustalaniem faz konfliktu między Gallienem i Postumusem (M. Cassianus Latin(i)us Postumus, 260–269), uzurpatorem panującym w „Imperium Galliarum” [s. 167–172].

Cechą charakterystyczną warsztatu M. Geigera jest częste przywoływanie *in extenso* fragmentów z dawnej literatury. O ile odwoływanie się w ten sposób do tekstów słabo znanych jest uzasadnione, o tyle można zastanawiać się nad zasadnością szerokich cytatów ze źródeł powszechnie znanych i wykorzystywanych.

Wyjątkowe wszak miejsce w pracy M. Geigera zajmują źródła numizmatyczne. Nie dziwi to, ponieważ omawiana publikacja wyrasta z dysertacji powstałej w 2012 roku w Augsburgu, a tworzonej pod naukową opieką numizmatyka Kaya Ehlinga. Rolę źródeł tej kategorii zasygnalizowano graficznie, umieszczając na okładce książki reprodukcję awersu typu GALLIENAE AVGVSTAE¹⁰, oraz strukturalnie, wydzielając w niej obszerne partie poświęcone mennictwu Galliena oraz Saloniny [s. 200–247,

Studies in the Literary Source for the Reign of the Emperor Gallienus 253–268 A.D., Diss. Minnesota 1969.

⁸ Por. I. Lewandowski, *Wstęp*, [w:] *Sexti Aurelii Victoris Historiae abbreviatae ab Augusto Octaviano, id est a fine Titi Livii usque ad consulatum decimum Constantii Augusti et Iuliani Caesaris tertium. Sekstus Aureliusz Wiktor – Zarys historii cesarzy od Augusta Oktawiana, czyli od końca dzieła Tytusa Liwiusz aż do dziesiątego konsulatu augusta Konstancjusza i trzeciego konsulatu cesarza Juliana*, przekład, wstęp, kom. I. Lewandowski, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2010, s. 16.

⁹ Zob. np. L. Bakker, *Raetien unter Postumus. Das Siegesdenkmal einer Juthungenschlacht im Jahre 260 n.Chr. aus Augsburg*, „*Germania*” 1993, t. 71, s. 369–386; I. König, *Die Postumus-Inschrift aus Augsburg*, „*Historia*” 1997, 46, s. 341–354; M. Christol, *L’empire romain du III siècle, Histoire politique (de 192, mort de Commode à 323, concile de Nicée)*, Editions Errance, Paris 1997, s. 140.

¹⁰ Por. *The Roman Imperial Coinage*, vol. 5/1, by P. H. Webb, Spink & Son, London 1968, Gall., SR, nr 74, 82, 87, 128, 359–360; R. Göbl: *Die Münzprägung der Kaiser Valerianus I., Gallienus, Saloninus (253/268), Regalianus (260) und Macrianus, Quietus (260/262)*, [Moneta Imperii Romani Bd. 36, 43, 44, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften], Wien 2000, s. 92–93 i nr 689, 690; B. Lichocka, *Le por-*

254–255, 294–299]. Mennictwo rzymskie okresu 253–268 dostarcza bez wątpienia materiał interesujący badawczo¹¹. Tę jego atrakcyjność M. Geiger dostrzega. Operuje przy tym przede wszystkim treściami zamieszczanymi na rewersach monet i medalionów Galliena. Jedynie mały podrozdział poświęcił na skomentowanie portretów cesarza na awersach [s. 254–255]. Tu zresztą bardzo odczuwa się brak możliwości porównania tych świadectw z opisywanymi [s. 249–254] wizerunkami Galliena zachowanymi w sztuce i ich typologią. Wprawdzie w pracy zamieszczono kilkadziesiąt (43) reprodukcji monet, ale nie ma w niej innych ilustracji, co w tym przypadku jest mankamentem.

Przewodnikiem w kwestii typologii monet i chronologii emisji stał się katalog opracowany przez Roberta Göbla (2000). Przyjmując w tym zakresie rozwiązania zaproponowane przez wiedeńskiego uczonego, M. Geiger odstępkuje od streszczania dyskusji w tych kwestiach i prób twórczego włączenia się w nią. Opierając się na wskazanym katalogu, porządkuje tematycznie i chronologicznie treści głoszone na rewersach numizmatów Galliena. Dzieli jego mennictwo lat 253–268 na dwa okresy odpowiadające fazie współrządów Waleriana i Galliena oraz fazie samodzielnych rządów Galliena, a także porządkuje je zasadniczo według miejsca i czasu emisji. Nie do końca natomiast trafiony jest sposób prezentacji tego materiału. Odnosi się wrażenie, że zamierzeniem autora było skrupulatne odnotowanie bogactwa typów emitowanych w mennictwie Galliena, w mniejszym zaś stopniu analiza ich przekazu. Pokazują to już tytuły podrozdziałów, niektóre ograniczone do wskazania niewiele mówiącej nazwy mennicy. Także tekst wypełniający te podrozdziały przybiera formę „wyliczanki” legend monetarnych. Niemniej w innych podrozdziałach i ich tytułach, co wypada

trait d'empereur romain en couronne d'épis, [w:] *Roman Portraits. Artistic and Literary*, ed. J. Bouzek, I. Ondřejová, Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein 1997, s. 91.

¹¹ Wśród ciekawszych, a nieprzywołanych przez M. Geigera, ostatnio powstałych studiów można wymienić: C. Perassi, *Soggetti monetali dall'età post-severiana a Gallieno. Fra tradizione e innovazione*, [w:] *Mala tempora currunt. La crisi del III secolo attraverso il ripostiglio di Pombia*, a cura di F. Barello, G. Spagnolo Garzoli, Atti della Giornata di Studi, Città di Arona 2009, s. 60–81; E. Manders, *Coining Images of Power: Patterns in the Representation of Roman Emperors on Imperial Coinage, A.D. 193–284*, Impact of Empire 15, Brill, Leiden–Boston 2012.

zauważyć, autor wiąże treści emisji z istotnymi zdarzeniami (np. decennalia 262 roku, konsulat 266 roku) lub nurtami w programie cesarskim (rola Słońca, ważność nawiązań wojennych i militarnych, wątki dynastyczne, filhellenizm *etc.*). W niewielkim stopniu zwraca się przy tym ku warstwie ikonograficznej monet i medalionów, pozostając przy prostym odczycie umieszczonych na nich napisów. Bazując na mennictwie imperialnym, pomija mennictwo lokalne, jedynie nadmienia o mennicy w Aleksandrii w kontekście monet powstałych dla Saloniny augusty [s. 202] i wspomina o monetach prowincjonalnych, podejmując kwestię imienia i przydomka cesarzowej [s. 75–77, 300].

Mimo tej pewnej wstrzemięźliwości w zakresie interpretowania treści monetarnych oraz wykorzystywania ikonografii monetarnej, autor celnie wskazuje rzadkość niektórych tematów (np. *rector orbis, fundator pacis*), nowość pewnych rozwiązań ikonograficznych (np. wizerunki cesarza w hełmie). Ponadto w sposób syntetyczny, odnosząc się do literatury przedmiotu, ale też wspierając się innymi źródłami i sięgając do znanych faktów z historii panowania Galliena, omawia najbardziej oryginalne wątki w jego mennictwie. Chociaż więc w przyjętej koncepcji posługiwania się materiałem numizmatycznym niedużo miejsca pozostało na interpretację, to ta, którą autor wprowadził, dotyka – trzeba podkreślić umiejętność wyboru – kluczowych i wyjątkowych tematów oraz motywów monetarnych. Są wśród nich np. tematy GALLIENAE AVGVSTAE, DEO AVGVSTO, GENIVS P R / INT VRB S C. Jest także ciekawy portret cesarza w *taenia* zamieszczony na powstałym w Mediolanie medalionie GALLIENVS PIVS AVG / ADLOCVTIO AVGG (Göbl, nr 929). Ten ostatni przypadek pokazuje, że wspomniane zawężenie bazy numizmatów do mennictwa imperialnego i brak odniesień do mennictwa prowincjonalnego dają niekiedy wnioski niepełne. Porównanie bowiem tego przykładowego wyobrażenia na mediolańskim medalionie z przedstawieniem na monetach prowincjonalnych emitowanych w Iconium¹² poszerza możliwości interpretacji tych numizmatów. Można sądzić, że jako jedne z wielu odzwier-

¹² *A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum*, vol. 21, *Catalogue of the Greek Coins of Lycaonia, Isauria, and Cilicia*, ed. G. F. Hill, Bologna 1964, Lycaonia, Iconium, nr 19.

ciędlają one charakterystyczne dla III wieku przemiany autokreacji władcy rzymskiego za pomocą ikonograficznych środków wyrazu¹³. Z kolei dostarczenie roli tradycji ikonograficznej w mennictwie dostarcza podstaw do ponownego zastanowienia się nad oryginalnymi hasłami umieszczanymi na numizmatach, a także daje argumenty, które mogą posłużyć lepszemu poznaniu czasów Galliena. Wymowny tego przykład daje medalion IMP GALLIENVS AVG / ... COS MARINIANO (Göbl, nr 1453). Zestawienie treści jego unikalnego napisu rewersowego z wyobrażeniem częściej spotykanym w mennictwie rzymskim może wesprzeć hipotezę, że wspomniany w napisie [Licinius Egnatius?] Marinianus był nie dalszym krewnym¹⁴, ale jednak synem Galliena, co zmieniłoby nasze zrozumienie detali planów dynastycznych podejmowanych po 260 roku¹⁵.

Jakkolwiek słuszny jest wniosek autora o bogactwie i nowości tematów w Gallienowym mennictwie doby rządów samodzielnych i w tym kontekście warto akcentować cezurę 260 roku, to ocena wcześniejszego mennictwa wymagałaby szerszych, niż zostały popełnione w książce, prób omówienia emisji powstałych dla innych członków dynastii, a przede wszystkim monet Waleriana. Jak role poszczególnych członków rodu (zwłaszcza obu augustów) uzupełniały się, tak również treści mennictwa lat 253–260 tworzą całość, w której problemy epoki i zaangażowanie w nich cesarzy oraz cesarów odbijają się, czasem zazębiając i nakładając na siebie. Przykładowo emisje Galliena typu GALLIENVS CVM EXER SVO oraz emisje Waleriana typu ORIENS AVGG, powstałe w ramach jednej serii w Colonia Agrippinensis (Göbl, nr 867 i 868), dopełniają się, pokazując aktywność władców operujących w różnych częściach Imperium. Trudno tu pozostać przy opinii, że są one, jak sugeruje M. Geiger [s. 207 i 355], przede wszystkim świadectwem wzrastającej emancypacji młodszego augusta.

¹³ Por. A. A. Kluczek, *Princeps luxuriosus – w kręgu stereotypu*, [w:] *Zbytek i ubóstwo w starożytności i średniowieczu*, red. L. Kostuch, K. Ryszewska, Kieleckie Towarzystwo Naukowe, Kielce 2010, s. 192–193.

¹⁴ Por. np. C. Grandvallet, *Marinianus, successeur désigné de Gallien?* „L'Antiquité Classique” 2006, t. 75, s. 133–141.

¹⁵ Por. A. A. Kluczek, „*Valerianus et filium imperatorem habet et nepotem Caesarem*”. *Narodziny, rozkwit i upadek dynastii (253–268)*, [w druku]. Tu dalsza literatura.

Przejdźmy do ogólnej oceny Galliena. W jego obrazie utrwalonym w tradycji literackiej jest wiele rys. Powstały one jako wynik często skrajnie negatywnych ocen i samej osoby cesarza, i jego polityki, ale też pozostają rezultatem postrzegania przez ówczesnych zdolności, wielkości i skuteczności działań władcy przez pryzmat kondycji państwa rzymskiego. W takim upraszczającym ujęciu to bogactwo i jakość – lub odwrotnie: niedostatek czy nawet brak – umiejętności, cnót i starań cesarza są pierwszorzędnym czynnikiem decydującym o stanie Imperium Rzymskiego: „[...] virtutibus principum res attolli facile vel afflictas, easque firmiores praeceps vitiis dari” (Aurel. Vict., Caes. 35.14, tłum. I. Lewandowski: „cnoty władców łatwo podnoszą państwa prawie całkiem zrujnowane, natomiast ich wady nawet silne państwa strącają w otchłań”).

Pozostając w tym schemacie skojarzeń, można zauważyć, że trudności wewnętrzne i zewnętrzne Imperium połowy III wieku, będące rezultatem splotu wielu czynników, bynajmniej nie skutkiem wyłącznie pochopnych decyzji stojącego na czele państwa władcy, wpłynęły na tegoż osąd. Czytamy więc w jednym ze źródeł, iż Gallien „moribus re p... perdiderat” (HA Gall. 1.1¹⁶, tłum. H. Szelest: „zniszczył państwo przez swój tryb życia”). To tylko jeden wymowny przykład skrajnie negatywnych ocen. Zaczerpnięty został z żywota cesarskiego zamieszczonego w zbiorze „Historia Augusta”, naszpikowanego bardzo krytycznymi wobec Galliena zwrotami (poza cytowanym fragmentem zwłaszcza HA Gall. 17.9; HA T 5.5; HA Cl. 7.4; HA A 41.7) i okraszonego anegdotami pokazującego ekscentryczność tego cesarza (np. HA Gall. 12.3–5; 16.2–4; 17.3–9). Słusznie zauważa M. Geiger, że przynajmniej niektóre opisy na pozór nieprawdopodobnych czy mało wiarygodnych zachowań można próbować zracjonalizować i objaśnić w szerszej perspektywie obrazu rządów tego władcy [s. 351]. Jednak z pewnością jego obraz ukazany w „krzywym zwierciadle” zwłaszcza w tym

¹⁶ Według wydania *Histoire Auguste*, t. 4/2: *Vies des deux Valériens et des deux Galliens*, texte ét. par O. Desbordes, S. Ratti, trad. et comm. par S. Ratti, Les Belles Lettres, Paris 2000. Zdanie, z którego pochodzi cytat, jest mocno uszkodzone, H. Peter proponował jego lekcję: „[...] <sed erat etiam ma>ior omnium <maestitia> quod Gallienus na<nctus imperium ut> pater fato sic <ipse> moribus rem p<ublicam> perdiderat”, zob. ibidem, s. 91.

konkretnym źródle, ale też w innych opisach dawnych autorów, wymaga ujęcia szerszego, niż mogły to pomieścić ramy omawianej pracy¹⁷.

Geiger zastanawia się nad podłożem owej „Schwarzen Legende” i motywami niepocholebnych, negatywnych, wręcz wrogich ocen cesarza [s. 350]. Sugeruje tu wpływ tradycji „Imperium Galliarum”, które wyłoniło się na Zachodzie w czasie rządów Galliena i w opozycji do niego oraz kolejnych władców uznawanych w Rzymie trwało w latach 260–274. Ten galijski podkład miał istotnie wpłynąć na antygallienowską wymowę treści łacińskiej literatury późnoantycznej.

Z pewnością obraz cesarza wykreowany w tej tendencyjnej literaturze jest bardzo barwny, nasycony różnymi charakterystykami, które opisują wyjątkowość Galliena jako człowieka i przede wszystkim władcy nieodpowiedzialnego oraz nieudolnego. Niemniej równoległe do tego obrazu materiały numizmatyczne i epigraficzne budują inny wizerunek cesarza. Co więcej, ocena Galliena dokonana przez kolejnych władców rzymskich także nie była jednoznacznie zła. Jak sugerują źródła (Aurel. Vict., Caes. 33.25 i 27; AE 1909, 227; P. Oxy. 34, 2711), niewykluczone, że najpierw objęto go *damnatio memoriae*, ale potem jednak konsekrowano¹⁸.

Karty książki zostały spięte jak kłamrą [s. 12 i 361] odwołaniami do Theodora Mommsena (1817–1903). Zamknięto ją zdaniem: „Wenn Th. Mommsen die heute zur Verfügung stehenden Quellen und Erkenntnisse zu dieser Zeit gehabt hätte, wäre es wahrscheinlich, dass sogar dieser große Gallienusfeind in Anbetracht der schwierigen Lage jenes Kaisers seine Meinung revidiert hätte!”. Jednakowoż książki nikt chyba nie będzie odbie-

¹⁷ Aspekty tego negatywnego wizerunku Galliena w HA omawiam w artykule A. A. Kluczek: *Gallien w Historia Augusta, czyli sordidissimus feminarum omnium*, [w:] *Płeć i władza w kontekstach historycznych i współczesnych*, red. M. A. Kubiacyk, F. Kubiacyk, [Acta Humanistica Gnesnensia 1, Wydawnictwo Naukowe CONTACT/ABC], Gniezno 2014, s. 53–68.

¹⁸ Dyskusja w tej kwestii trwa od dawna, zob. np. G. Barbieri, *Morte e consacrazione di Gallieno*, „Studi Italiani di Filologia Classica” 1934, vol. 11, s. 329–337; A. Goltz, U. Hartmann, *Valerianus und Gallienus...*, s. 292–293, przyp. 292 i 293; L. Mrozewicz, „*Damnatio memoriae*” w rzymskiej kulturze politycznej, [w:] *Damnatio memoriae w europejskiej kulturze politycznej*, red. R. Gałaj-Dempniak, D. Okoń, M. Semczyszyn, IPN w Szczecinie, Szczecin 2011, s. 12, przyp. 16; C. Davenport, *M. Claudius Tacitus: Senator or Soldier?*, „Latomus” 2014, t. 73/1, s. 184.

rał jako polemiki z nieprzyjaznym nastawieniem do Galliena wielkiego niemieckiego uczonego. Od szeregu lat pełniejsze poznanie czasów Galliena i jego samego wniosło więcej odcieni do portretu Galliena, już nie tylko czarnego, jaki wyłania się z opisów niechętnych cesarzowi danych autorów, i białego, jaki konstruowany był na bieżąco w panegyrycznych hasłach epigraficznych i numizmatycznych. Sam M. Geiger unika skrajnych osądów i ocenia Galliena w sposób nader wyważony.

Ta „poprawność” jest cechą najbardziej wyróżniającą opracowanie. Nie ma tu też miejsca na odkrywczе sądy, śmiałe hipotezy i kontrowersyjne teorie. Jest natomiast wartościowe zestawienie źródeł i stanu badań, a także syntetyczne ujęcie dziejów panowania Galliena.

Agata A. Kluczek

Między prestiżem a politycznym marginesem*

Between prestige and political margin

<http://dx.doi.org/10.12775/KLIO.2015.052>

Jednym z wielu powodów niedostatków w badaniach nad różnorodnymi aspektami dziejów magnaterii i szlachty polskiej w okresie wczesnonowożytnym jest bez wątpienia stan zachowania bazy źródłowej. Jak już

* A. Perłakowski, *Kariera i upadek królewskiego faworyta. Aleksander Józef Sulkowski w latach 1695–1738*, Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, Kraków 2013, ss. 327, ISBN: 978-83-6226-158-1.